

## הרב אליקים קרומביין

### דרישת ציון

מאת הרב צבי הירש קלישר, מוסד הרב קוק תשס"ב. ערך: יהודה עציון.

\* \* \*

לכאורה, שייך הכרך שלפנינו לזן מוכר. זכה דורנו לספרי מקור רבים היוצאים לאור במהדורות משוכללות. ההדפסות החדשות מטיבות עם הלומד, מקילות על מאמץ עיניו, מתקנות את הנוסח, מדקדקות במקורות מהם שאב המחבר את דעותיו, ומעירות על מקבילות וניגודים המצויים בספרים אחרים. עם זאת, נדמה שהערך המוסף שבמהדורה 'מחודשת' זו של ספרו הקלסי של הרב צבי קלישר (הרצ"ק), עולה על המקובל. העורך, יהודה עציון, הבין אל נכון שכדי שספר יוצא-דופן זה יתפוס את מקומו הראוי בתודעת הקורא, עליו לנסות גם להחיות את התקופה, את המשמעות, ואת האישיים העומדים ברקע החיבור. התוצאה היא ספר עשיר ויפה, המספק חוויה רבגונית.

מרגע כתיבתו, התייחד 'דרישת ציון' ברבגוניותו. מחברו היה גאון הלכתי במובן המקובל, תלמיד של אחד מענקי האחרונים, רבי עקיבא איגר. אבל העיון ההלכתי הוא רק אחד מעמודיו של הספר, הנשען על שני עמודים נוספים - האידיאולוגי-השקפתי, והציבורי-מעשי.

ניתן, למשל, לחקור במקורות הלכתיים באשר לתוקף חיוב מצוות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה, והמחבר אכן מקיים משא ומתן כזה. אלא שכאן בולט הצד הרעיוני שבדבר. השאלה המונחת על כף המאזניים אינה איפה על יהודי לקבוע את מושבו; הבין הרצ"ק שאם קיימת מצווה כזאת בזמננו, חייבת השקפת עולמה של היהדות להתאים את עצמה אליה. שכן, פירושה של מצווה זו היא שחובה על עם ישראל לגאול את עצמו.

על כן, משולב כאן דיון באופי הגאולה, כאשר דעתו של הרב קלישר נחרצת - היא תבוא באופן טבעי, ובהדרגה. אופיינית היא גישתו הרב-שכבתית לגאולה, כמו למקורות העוסקים בה. מקראות ומאמרי חז"ל מושכים בכיוונים שונים בציור דמותם

מעלין בקודש ה - אב תשס"ב

של ימות המשיח. האם מדובר בתהליך שמיימי, שעליו מנצחים אליהו הנביא ומשיח בן דוד המתגלים פתאום, כשהם תוקעים בשופר ומבשרים, כובשים וכופים? או שמא הכוונה לתקופת צמיחה ובנייה, לתהליך ממושך של עם, שמתעוררים בו כוחות התחדשות ותחייה?

אפשר לטעון לחילוקי דעות בין הגדולים בנושאים אלה. יש שיצטטו את הדעה השגורה, שאופי הגאולה תלוי ב'אם זכו אחישנה, ואם לא זכו - בעתה'. אך הרצ"ק גורס שמדובר בשני שלבים. הגאולה חייבת, על פי פשטי הנבואות, להתחיל בבנייה טבעית של ארץ ישראל כ'ארץ נושבת'. הרי מלחמת גוג ומגוג, שהיא אחד השלבים לפני הגאולה הסופית, מתרחשת בארץ ישראל, והיא מוצאת שם את עם ישראל, שבהכרח הגיעו לשם עוד לפני כן. רק לאחר הנחת תשתית לאומית בארץ, מופיע משיח בן דוד על מנת לחולל את הגאולה הניסית.

בזירה הציבורית, מילא החיבור שלפנינו תפקיד במסעו של הרצ"ק לגייס תמיכה רחבה במאמצים לחידוש היישוב היהודי בארץ. בפן זה של היצירה מגיעה המהדורה שלפנינו להישג לא רגיל. בעזרת הוספות ונספחים, הלביש יהודה עציון עור וגידים על התקופה, וגם רוח חיים נתן בה. כאן נמצא מסמכים וקטעי עיתונות המתעדים את התפתחות רעיונותיו ופעולותיו של הרצ"ק, כולל פנייתו לאנשיל רוטשילד שבה שטח לראשונה את עיקרי משנתו הציונית (המכתב מופיע בספר גם בפקסימילה), וכן מידע וחומר חזותי רב אודות אישי התקופה שהיו קשורים לעניין.

בחינותיו של 'דרישת ציון' מגוונת הן, אך סקירתו כאן ב'מעלין בקודש' היא, כמובן, בזכות עיסוקו בהלכות המקדש.

בתפישת הרצ"ק מהווה המקדש יסוד מרכזי בתהליך הגאולה כמעט מראשיתו, וזאת שלא כהרגלנו לראות את החזרת העבודה כשלב יומרני ונועז, קשה ורחוק. נאמן לדרכו ההדרגתית, סבר הרצ"ק שעיקרון 'השלבים' פועל גם ביחס לעבודת הקודש. הקרבת קרבנות אמורה להיות תופעה מוקדמת בהתעוררות התחייה. העבודה תחודש לראשונה על ידי בניית מזבח, גם ללא בית מקדש, תוך ניצול ההלכה ש'קידשה לעתיד לבא' ו'מקריבין אף על פי שאין בית'. עבודה זו מיועדת לכפר על בני ישראל, ובכך לאפשר את חידוש הנבואה ולעורר רחמי שמיים להמשך התהליך. גם מבחינת מהות הגאולה, ממלא בית המקדש תפקיד מרכזי על פי דברי הנביאים, שחזו בעיני רוחם את עמי תבל עולים למקדש בירושלים על מנת ללמוד את דרכי ה'. הציפייה לכינון העבודה, מהווה מניע בסיסי לכל פעילות התחייה ויישוב הארץ.

על כן, נתח גדול מן הספר מוקדש לדרישת הלכות המקדש ויכולתנו להקריב קרבנות בזמננו. כאן נמצא משא ומתן בשני סוגי שאלות. הסוג הראשון - ובו כלולות רוב השאלות - מתייחס להלכות שהתקיימו ונשמרו באופן שוטף בתקופת הבית, והפכו לבעיות הלכתיות אשר מציאות החורבן והגלות מקשה על פתרונן. בין השאלות העיקריות - האם ניתן להקריב קרבנות בלי בית בנוי, כיצד להתגבר על חסרון תכלת לבגדי כהונה, האם ניתן לסמוך על ייחוס הכהנים בזמננו, ושאלת הקרבת קרבנות ציבור ללא כספי מחצית השקל.

הסוג השני של השאלות, מיוצג על ידי הפולמוס העיקרי שבספר, הלא הוא ההתדיינות שהתנהלה בין הרצ"ק (יחד עם עמיתו, הרב אליהו גוטמכר) לבין הרב יעקב אטלינגר, רבה של אלטונא בגרמניה ובעל שו"ת בניין ציון. נעמוד על מחלוקת זו כאן בכללות. הר"א הסתייג מהתוכנית לחידוש העבודה עקב שיקולים עקרוניים, שכלל לא עמדו על הפרק בזמן שהיה המקדש על מכוננו. טיעון אחד שלו היה שעל מנת לחדש את העבודה, יש צורך בהיתר מפי נביא. את הדבר הזה למד הוא מהספרי:

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם, דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא - תלמוד לומר - 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', דרוש ומצוא, ואחר כך יאמר לך נביא.  
וכן אתה מוצא בדוד, שנאמר - 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב'. מניין שלא עשה אלא על פי נביא? שנאמר - 'ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבوسی' (ספרי דברים סב).

אמנם מצדד המדרש ביוזמה אנושית מסוימת הנקראת 'דרישה', אך העבודה בפועל מותנית בהוראה נבואית. בהמשך ניטש הוויכוח בין הרבנים הנזכרים על פרשנותה הנכונה של הברייתא.

ואולם, טענה אחרת הושמעה לראשונה על ידי הרב אטלינגר, ובהמשך על ידי גדולים אחרים, טענה שזכתה למשוך תשומת לב יתרה. הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז) הוכיח את שיטתו שלעניין המקדש - 'קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא', באמצעות דרשה על הפסוק 'והשמותי את מקדשיכם' (ויקרא כ"ו, לא) - 'אף על פי ששמומין - בקדושתן הן עומדים'. מקור הדרשה הוא במשנה במסכת מגילה (כח). לעניין קדושת בית כנסת. הר"א חיפש את היסוד הדרשני לחידוש זה; לא נראה שסדר המילים - 'והשמותי' לפני 'מקדשיכם' - מצדיק אותו. לכן עלינו לפנות לסיום

המקרא: 'ולא אריח בריח ניחוחכם'. והרי קשה, מאחר שהמקדש שמם, ואין קרבן, ריח מניין? אמור מעתה שמותר להקריב גם לאחר החורבן, משום שהקדושה לא נעלמה.

מתבונה פרשנית זו המשיך הר"א והסיק, שלא ייתכן להקריב קרבן בזמננו. שכן מאחר שידוע לנו שלא יתקבל 'ריח הניחוח' על ידי רבונו של עולם, אין אפשרות לקיים את דין המשנה (זבחים פ"ד מ"ו), שיש לשחוט את הקרבן 'לשם ריח ולשם ניחוח'. היו מגדולי ישראל שאימצו את הטיעון הזה בגירסה פשוטה יותר, ללא הזדקקות לדרישה ההלכתית של המשנה. כלומר, הואיל ואמר לנו הקב"ה מראש שהקרבן לא יירצה, עלינו להבין ממילא שאין רצונו שנקריב.<sup>1</sup>

שתי השגותיו של הר"א מבטאות התפתחות חדשה בעולם ההלכה - ההשקפה ההיסטורית פולשת אל תוך השקלא-וטריא, ומהווה גורם שיש להתחשב בו. שהרי נטען על ידו שמאז הופסקו הקרבנות על כורחם, אין חוזרים בפשטות להלכה הקבועה, הדורשת הקמת מזבח ועבודה. אדרבה, מאחר והדבר אינו לרצון, עלינו לחכות לאות ולהיתר. ואכן, ניתן לדחות את עמדתו של הר"א על רקע זה גופא. ברוח זו השיב הרצ"ק לר"י אטלינגר (עמוד 263):

אטו ישפוך סוללה נגד חומה גבוהה ונישאה וקדושה, ויתן דין חדש בתורתנו, אשר גם נביא אין רשאי לחדש מעתה, לעקור שום דבר מתרי"ג מצוות, לאמור ששינוי הזמן ישנה שום מצווה בתורה...<sup>2</sup>

ומאידך, מי שמסכים לגישה היסודית, ומוכן לערב שיקולים כאלה במשא ומתן של הלכה, עדיין יוכל לחלוק על הר"א בנימוק אחר, דהיינו - שאכן ניתנה האות. תמורות ההיסטוריה מצביעות על כך שפג תוקף התוכחה בעם ישראל, ומעתה רצון ההשגחה הוא שנחדש ימינו. למסקנה מעין זו הגיע הרב גוטמכר (עמוד 190) כתוצאה מן האמנציפציה, שבעיניו הצטיירה כפלא של ההשגחה העליונה, וגם כהעברת מסר מגבוה. בעקבותיו הלכו גם אחרים מגדולי התקופה.<sup>3</sup>

1 ראה במאמרו של ר' יונה עמנואל ז"ל ב'המעין', ניסן תשל"ב, שליקט דבריהם של מחברים רבים הדנים בנקודה זו.

2 ומעין זה כתב הרב מאיר דן פלוצקי ב'כלי חמדה', פרשת כי תבא - "דאע"ג דהקב"ה אמר כן שלא יריח, אבל אנחנו מקריבין לשם ריח ולשם ניחוח והשי"ת הטוב בעיניו יעשה". הדברים הובאו ב'המעין' (ראה הערה קודמת).

3 ראה בדברי הרב חיים דוד חזן שהובאו בספר הנוכחי (עמוד 203). השווה גם לדברי הנצי"ב

הדיון ההלכתי בענייני המקדש שנפתח ב'דרישת ציון', הלך והתרחב לאחר מכן. בעבר סקרנו יצירה חשובה אחרת שצמחה על רקע 'דרישת ציון' - 'מקדש מלך' של הרב צבי פסח פרנק ז"ל (ראה 'מעלין בקודש' גיליון ה). דווקא הרב אטלינגר, שהיה בר-פלוגתתו של הרצ"ק, הבליט את החשיבות שאותה ייחס לדיון הזה. איגרתו לרצ"ק פורסמה על ידו כמה שנים לאחר כתיבתה, בראש ספר תשובותיו (שו"ת בניין ציון, סימן א). לאחר מכן מופיעים שם עוד שלושה סימנים, העוסקים גם הם בענייני המקדש.<sup>4</sup>

יישר כוחו של המהדיר שחידש את פניו של 'דרישת ציון' במאמץ גדול, בדייקנות ובהעמקה, ובהתלהבות מורגשת. בכך הצליח להגביר את נגישותו של הספר ואת כוחו המרתק.

## בקיצור

### קדשי יהושע, מאת הרב אליהו יהושע געלדצעהלר, ירושלים תשנ"ט.

המחבר הוא ראש ישיבת אור ישראל במדינת ניו יורק. ספרו, בחמישה כרכים גדולים, הוא רב היקף. ארבעת הכרכים הראשונים מחולקים לחמש עשרה מערכות, כל אחת בת עשרות סימנים. כמה מהמערכות הן - שינוי קודש ושינוי בעלים, עבודת פסולין, זריקה שלא במקומו, שיר על הקרבן, ניסוח המים.

תוכן המערכות גולש לעניינים רבים ויסודיים. שמות הסימנים הבודדים מעידים של דיונים העומדים בזכות עצמם. למשל, בתוך מערכת 'מקום השחיטה' נמצא סימנים

מוולוז'ין - "והנה כעת חיה - קול דודנו הקב"ה עלינו על ידי שאנו רואים כמה סיבות היוצאות מהמסבב ית', כי כך רצונו... שתתישב הארץ לאט לאט על ידי נדחי ישראל... אות הוא כי כך עלה ברצון ה' לעשות ישוב א"י בארצנו הקדושה" (מובא בתוך: הציונות הדתית קורות ומקורות, מאת צ. שינובר ו-י'. גולדברג תשנ"ז, עמוד 68).

4 כתופעה ספרותית אפשר היה לומר שמיקום הסימנים האלה בראש הספר קשור לסדר עניינים השגור, העוקב אחר סימני השולחן ערוך. לפי זה ייתכן לשייך את נושא הקרבנות לתחילת אורח חיים (עיי' שם סי' מח). מעין זה מצאנו בשו"ת אבני נזר (סימן כ והלאה). עם זאת, מחמת נדירות התופעה בספרי שו"ת הלכתיים, נראה שיש לזקוף אותה במקרה זה, לפחות חלקית, למודעות ולהתעניינות שעורר הרצ"ק.

העוסקים בקדושת כלי שרת, קידוש מנחה, וקידוש המזבח הפנימי. הכרך האחרון הוא מעין כרך 'שונות', אך רובו ככולו עוסק בענייני קדשים. בסוף הספר מפתחות מפורטים.

### **בחסד יבנה, מאת דוד הלל וינר, מעלות תשס"א.**

עיונים בשבעה מכלי המקדש - הארון, השולחן, המנורה ועוד. כל עיון מהווה הסבר רעיוני, המעלה מסרים מחשבתיים מכל אחד מהכלים. העיונים צומחים מתוך התבוננות מפורטת במבנה הכלי, בתפקידו, בהלכותיו ובמאמרי חז"ל הקשורים אליו.<sup>5</sup>

### **ביאור הרלב"ג לתורה - ויקרא חלק א, בעריכת ברוך ברנר וכרמיאל כהן, מעלה אדומים התשס"ג.**

חמישה חומשי תורה עם ביאור רבנו לוי בן גרשום (הרלב"ג). ויקרא כרך א (ויקרא - שמיני). מהדורה מדויקת על פי כתבי יד, עם שינויי נוסחאות, ציוני מקורות וביאורים. בעריכת ברוך ברנר וכרמיאל כהן.

לספר צורף מבוא קצר (שישה עמודים), ובין השאר מציינים בו המהדירים את הפירוט הרב של החומר ההלכתי גם בענייני קודשים וטהרות, ואת קיומם של שני קטעים עצמאיים ארוכים, האחד בעניין הקרבנות, בסוף פרשת צו, והשני בעניין הטומאות והטהרות בכללן, בסוף פרשת שמיני; בקטעים אלה דן הרלב"ג במשמעויות הרעיוניות הגלומות לדעתו בפרטי דינים אלה.<sup>6</sup>

### **משנת תורה, פירוש הלכתי על פרשיות התורה עפ"י שיטת הרמב"ם ומקורותיו, ויקרא-צו, מאת רפאל מנחם שלמה זלמן שלנגר, ירושלים תשס"ג.**

הספר מסדר את ההלכות מהתורה שבעל פה על-פי פסקי הרמב"ם, בצמידות לפסוקי התורה, ובכך יוצר פירוש הלכתי רצוף. 'סדר ויקרא', למשל, מחולק ל-'פרשות', כגון 'פרשת עולה', 'פרשת שלמים' וכן הלאה.

5 וראה מאמרו של המחבר לגבי הכיור, בגיליון זה.

6 וראה בנושא זה, במאמרו של הרב כרמיאל כהן המתפרסם בגיליון זה.

כל פרשה כזו מוצגת קודם כל עם פירוש מקוצר, המסכם את כוונתה מבחינה הלכתית-מעשית. לאחר מכן מופיע עיקרו של הספר, שהוא לקט של הלכות הרמב"ם השייכות לכל פסוק לפי הסדר, כאשר מתחתיו מפורשים הדברים על-פי מקורותיהם עם השוואות לשיטות ראשונים אחרות.

הדברים נערכו בבהירות ובלשון שוטפת וקצרה, ועל כן מתאים הספר ללימוד "פרשת שבוע" מזווית הלכתית. הכרך שלפנינו, כנראה הראשון בסידרה המתוכננת, עוסק בפרשיות ויקרא-צו, בהן כלולים עיקרי תורת הקרבנות.

### **ספר חנוכת הבית, בעניני המקדש וקדשיו הנוהגים בפני הבית, מאת הרב אברהם חנן קוטינר, הוצאה שנייה, בני-ברק, תשס"ג.**

הספר מכיל חידושי תורה על עניינים רבים הקשורים למקדש וקדשיו. גיוון הנושאים בשלושים וששת הסימנים של הספר, הוא רב. ההוצאה הראשונה (בשנת תשל"ד) זכתה להסכמות נלהבות של כמה ראשי ישיבות מפורסמים, כגון הרב אליעזר מנחם שך ז"ל, והרב יוסף דב סאלאווייצ'יק ז"ל (מירושלים).

### **שיעורי עיון התלמוד, קדשים חלק א', שיעורים שנאמרו על ידי רבא אבא ברמן שליט"א.**

המחבר הוא ראש ישיבת עיון התלמוד. השיעורים, שישים וארבעה במספר, נכתבו על-ידי תלמידי הישיבה, ועברו את ביקורת אומנם. השיעורים הם על דרך העיון הקלאסי, והם מתרכזים בעניינים מן הפרק הראשון של מסכת זבחים, לפי סדר הדפים.